

production during training and production tours a natural cycle, practical training in workshops, mastering the basics of agricultural work.

Key words: polytechnic education, natural sciences.

УДК 371

Мартиненко І.І.

РОЛЬ ТЕАТРУ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ СЛОБОЖАНЩИНИ У ХІХ СТОЛІТТІ

У статті, на підставі аналізу історико-педагогічних джерел, розкрито роль театру й театральних вистав у формуванні національної свідомості учнівської молоді Слобожанщини у ХІХ столітті. Доведено, що у ХІХ ст. найулюбленішим містом українських акторів стає Харків, який у цей час не тільки продовжує підтримувати авторитет найкращого театального міста Російської імперії після Петербурга й Москви, а ще й є центром українського театального мистецтва та драматургії. Установлено, що театральні вистави користувалися особливою популярністю серед учнівської молоді Слобідської України. Особливою популярністю у студентів користувалися М. Кропивницький, М. Старицький, І. Тобілевич, П. Саксаганський та інші. Виявлено, що з ініціативою проведення театральних вистав у ХІХ столітті виступала й учнівська молодь Харкова. Так, вихованці Харківської гімназії у себе в закладі влаштували власними силами аматорський спектакль.

Ключові слова: театр, національна свідомість, учнівська молодь, Слобожанщина.

Сучасні державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, торкнулися не тільки найважливіших питань політичного та економічного розвитку, а й проблем розбудови національної освіти, головним завданням якої є виховання нової генерації молоді, особистісними якостями якої мають бути працелюбність, творчість, високо розвинуті громадянськість і патріотизм. Не випадково ці питання відбито в Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ ст."), Законах України "Про середню освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., у яких, зокрема, наголошується на необхідності формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати.

Установлено, що проблема визначення ролі театру у розвитку ідеї національної освіти учнівської молоді Слобожанщини ХІХ ст. ще не була предметом наукового вивчення в межах історико-педагогічних досліджень. Знайдені джерела, які умовно згруповано за характером і часом їх появи на три групи (загальнотеоретичні праці з історії України (Д. Багалій, М. Грушевський та ін.); роботи, у яких висвітлюються сторінки боротьби прогресивної інтелігенції за розбудову вітчизняного шкільництва в різні історичні часи (Л. Березовська, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, О. Сухомлинська та інші); дисертації, предметом дослідження яких стали напрями, форми та інші аспекти реалізації ідеї розбудови національної системи освіти в діяльності видатних діячів освіти, науки та культури України в цілому й Слобожанщини зокрема (І. Зайченко, О. Кін, Л. Коваленко, Н. Мещерякова, Н. Побірченко, М. Чепіль та ін.), не розкривають повною мірою головних положень та особливостей розвитку досліджуваного явища.

Мета статті – визначити й схарактеризувати роль театру у формуванні національної свідомості учнівської молоді Слобожанщини у ХІХ столітті.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що значну роль у розвитку української культури, у національному відродженні українського народу в цілому й у розбудові національної освіти учнівської молоді зокрема відігравали й театральні вистави, організаторами яких стала творча інтелігенція Слобожанщини. Так, високо оцінював

значення театральних діячів-драматургів, акторів відомий український дослідник С. Сірополко. "Не можна не визнати великої заслуги наших славнозвісних артистів і артисток М. Кропивницького, М. Садовського, О. Саксаганського, І. Карпенка-Карого, Ф. Левицького, М. Заньковецької, Г. Затиркевич-Карпинської, М. Садовської-Барілотті, А. Віриної, Л. Ліницької, Г. Борисоглібської та багатьох інших, – писав він, – що вони не кидали сцени в часи тяжкого лихоліття, бачачи в українській сцені трибуну для живого українського слова, для пробудження національної свідомості серед широких верств українського народу" [7, с. 405].

Вагому роль у розвитку ідеї національної освіти відіграла й творча діяльність видатного вітчизняного драматурга Михайла Старицького, котрий у 1883 р. очолив театральну трупу, до складу якої увійшли І. Тобілевич (Карпенко-Карий), П. Саксаганський, М. Садовська-Барілотті та інші. Зазначимо, що їхня творча діяльність отримала високу оцінку з боку дослідників як минулого, так і сучасності. Зокрема, І. Франко писав: "Оті люди зложили першу українську трупу, ... якої на Україні не бачили ні перед тим, ані потому, котра зробила фурор не тільки по українських містах, але також у Москві і Петербурзі, де публіка часто мала нагоду бачити настоящих артистів світової слави" [9]. Варто зазначити, що М. Старицький високо цінував мистецтво театру як засіб "народного пробудку". "Сцена, – писав він, – є школа, що має велике суспільне значення. Це розкрита книга, зрозуміла для кожного малограмотного і навіть неграмотного; вона говорить живими образами, а не мертвою буквою, вчить самим життям, а не приписами ... Жреці її повинні бути просвітителями суспільства, особливо простого народу; вони мусять вносити промінь світла у царство темряви і освітлювати шлях зневаженим і скривдженим для боротьби з віковою неправдою" [4].

Аналіз історичних та історико-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що у ХІХ ст. найулюбленішим містом українських акторів стає Харків, який у цей час не тільки продовжує підтримувати авторитет найкращого театального міста Російської імперії після Петербурга й Москви, а ще й є центром українського театального мистецтва та драматургії. Як зазначає А. Новиков, українські трупи приїздили сюди з гастрольями найчастіше, нерідко навіть двічі на рік. Харків, де були зосереджені великі акторські сили, наголошує один із відомих українських театральних діячів Лев Сабінін, стає в ці роки "Меккою для усіх українських антрепренерів, що складали або поповнювали свої трупи" [5, с. 53].

Установлено, що театральні вистави користувалися особливою популярністю серед учнівської молоді Слобідської України. Це стверджують дослідники як минулого (С. Русова, С. Сірополко та інші), так і сучасності (А. Новиков, Н. Шип, О. Кононова, А. Плетньов та інші). Так, згідно з твердженням А. Новикова, особливою популярністю у студентів користувалися М. Кропивницький і його товариші – українські актори. Своїм улюбленим виконавцям вони підносили подарунки. М. Кропивницькому, зокрема, було подаровано тритомник В. Шекспіра видання Гербеля в атласній оправі з написом, вибитим золотими буквами: "Українському артистові і складачеві почесному Маркові Кропивницькому від харківців, поважаючи вашу кебету, хист і щирість. Року 1882, місяця квітня. Харків", а М. Садовському – збірку пісень М. Лисенка [5, с. 52].

Серед організаторів театральних вистав Слобожанщини слід назвати й кріпацькі театри, професійні трупи різних антрепренерів – Калиновського, Л. Млотковського, І. Штейна. Зазначимо, що останній у 1816 р. збудував у Харкові спеціальний будинок для театру, а всі свої прибутки уділяв на поліпшення театральної справи [7, с. 396]. Він, як стверджує А. Плетньов, "фанатично любив театр і віддав йому всі свої сили і кошти" [6, с. 29].

У 1812 р. активним учасником харківського театру, а пізніше власником мандрівної трупи став Г. Квітка-Основ'яненко [7, с. 396]. Він багато прислужився театральній справі як автор декількох українських п'єс; з них найчастіше виставлялися "Шельменко-денщик" та "Сватання на Гончарівці". Зазначимо, що Г. Квітка-Основ'яненко активно пропагував

творчість українських письменників – І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки.

Цікавим є той факт, що з ініціативою проведення театральних вистав виступала й учнівська молодь Харкова. Так, вихованці Харківської гімназії у себе в закладі, як зауважував Й. Миклашевський, вирішили влаштувати власними силами аматорський спектакль. Причому, як зазначав дослідник, серед намічених до виконання п'єс були такі, в яких музичні номери – інструментально-вокальні – відігравали помітну роль. Підкреслимо, що декорації до вистави й оркестр музикантів були організовані власними силами, тобто гімназистами. У переліку п'єс та музичних номерів, що ставили в гімназії, слід назвати "Два сліпці", "Фенелла", увертюри з опери "Біла дама" тощо [3, с. 101].

Установлено, що успіх театральних вистав, їх вплив на тогочасну молодь значно залежали від акторської майстерності виконавців. Так, у трупі І. Штейна підібралися й успішно працювали прекрасні актори, кращі на ті часи. Серед них: М. Щепкін, Н. Угаров, Павлов, Барсов, Пряженковський [6, с. 33]. Наголосимо, що праця харківської трупи в Полтаві, за словами А. Плетньова, стала "історично знаменною". У 1818 р. полтавський меценат М. Репнін переманив трупу до Полтави і призначив її головним директором відомого українського письменника І. Котляревського. Зазначимо, що під керівництвом останнього у 1819 р. було вперше поставлено п'єси "Наталка Полтавка" й "Москаль-Чарівник", котрі започаткували нову українську драматургію. Згодом, завдяки наполегливій роботі Г. Квітки-Основ'яненка, опера І. Котляревського "Наталка Полтавка" була поставлена й у місті Харкові. Як писав П. Данилевський, Щепкін хотів дати її у свій бенефіс у Харкові, і Г. Квітка запропонував йому: "Призначте якусь старовинну п'єсу, а напередодні бенефісу пошліться на хворобу якогось актора й просіть офіційно дати, за поспіхом, "Наталку Полтавку", п'єсу, вже дозволену для Полтави" [2, с. 189].

У другій половині ХІХ ст. розпочали свою діяльність і професійні українські трупи. Так, восени 1862 р. М. Кропивницький організував у Єлисаветграді трупу, до складу якої увійшли Марія Заньковецька, А. Вірина, М. Садовський та інші, а у 1883 р. трупу очолив М. Старицький. У цей час склад трупи поповнився О. Саксаганським, І. Карпенком-Карим та Ганною Затиркевич-Карпинською, а режисуру взяв на себе М. Кропивницький. Зауважимо, що, за даними О. Конової, трупа М. Кропивницького неодноразово відвідувала місто Харків, а її виступи супроводжувалися схвальними емоційними відгуками як у пресі, так і з боку глядачів [1, с. 74-75]. Так, за словами М. Садовського, "...після першої ж вистави молодь, а з нею і публіка, влаштували трупі цілу овацію". Про небайдуже ставлення харків'ян до українського театру писав і В. Потапенко, який стверджував, що Харків "страшенно захоплювався українськими виставами" [6]. Установлено, що "великий успіх", "тріумф" акторів трупи М. Кропивницького було відзначено і в харківській періодиці. "За недовгий час свого перебування в Харкові новосформована малоросійська трупа М. Кропивницького відразу змогла завоювати собі симпатії публіки", – писала газета "Южный край".

Проведений науковий пошук свідчить, що наприкінці ХІХ ст. репертуар професійних вітчизняних труп значно збагатився новими п'єсами, авторами яких стали знані театральні діячі того часу. Серед них слід назвати твори М. Кропивницького "Дай серцю волю, заведе в неволю", "Дві сім'ї", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", "Глитай, або ж Павук", "Невольник", "Олеся", "По ревізії"; М. Старицького – "Не так склалося, як жадалося", "Сорочинський ярмарок", "Тарас Бульба", "Утоплена", "Маруся Богуславка", "Богдан Хмельницький", "Циганка Аза", "Зимовий вечір"; І. Карпенка-Карого – "Бурлака", "Безталанна", "Хазяїн", "Сто тисяч", "Мартин Боруля", "Пошилися в дурні", "Наймичка", "Розумний дурень". Зазначимо, що крім згаданих вище драматургів українській сцені прислужилося й багато вітчизняних письменників, як-от: В. Александров ("Не ходи Грицю, та на вечорниці", "За Немань іду"); Б. Грінченко ("Степовий гість", "Серед бурі" та ін.); Л. Глібов ("До мирового", в переробці М. Старицького "Як ковбаса та чарка, то минеться сварка"); М. Костомаров (лібрето до опери "Запорожець за Дунаєм"; історичні п'єси "Сава

Чалий" та "Переяславська ніч" на сцені не прищепилися); П. Мирний ("Лимерівна", "Перемудрив" у переробці М. Старицького), І. Нечуй-Левицький ("Марія Богуславка", "На Кожум'яках" – у переробці М. Старицького "За двома зайцями"), Людмила Старицька-Черняхівська ("Гетьман Дорошенко", "Сафо"), Любов Яновська ("Людське щастя", "Лісова квітка") тощо.

Не менша заслуга в пробудженні національної свідомості українського народу та в розвитку української культури взагалі належить як авторам сценічних творів, так і композиторам, що гармонізували українські народні пісні та склали музику до сценічних творів – С. Гулаку-Артемівському, П. Ніщинському, М. Аркасу, а головне – М. Лисенку, найбільшому збирачеві та укладачеві українських народних пісень, творцеві української опери й оперети, та його талановитим учням, К. Стеценку й О. Кошицю, котрі здобули собі ім'я визначних диригентів і українських композиторів на початку ХХ століття. Зазначимо, що у 1883 році на сцені Харківського оперного театру відбулася прем'єра опери "Різдвяна ніч" М. Лисенка. Як зазначає А. Столярова, це було свято українського свідомого громадянства. На прем'єру опери приїжджала до Харкова мати Лесі Українки Олена Пчілка, котра, згадуючи цю подію, зауважувала, що в театрі було багато молоді, вдягненої в українське вбрання; "всюди маяли барвисті стрічки, віночки на чорнявих гарних голівках" [8, с. 33–34]. Опера пройшла з великим тріумфом, її автора М. Лисенка щиро вітала харківська публіка, так, що здавалося "стіни театру ...не витримують такого гromу овацій". Композитора, як згадувала С. Тобілевич, "...викликали декілька разів. Він навіть утомився виходити" [8, с. 40].

Таким чином, проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що значну роль у формуванні національної свідомості учнівської молоді на Слобожанщині у ХІХ столітті відіграла театральна творчість діячів культури регіону, яка зумовлювалася глибинними традиціями народної пісенної творчості українського народу, що стала основою репертуару усіх музичних жанрів досліджуваного періоду; високим професіоналізмом викладачів, митців, які брали активну участь у творчому житті краю. Установлено, що важливе місце в театральних виставах, які відвідувала учнівська молодь Слобідського краю, посіли народні українські пісні й танці, котрі знайомили юнацтво з історією України, прищеплювали любов до своєї батьківщини, сприяли формуванню національної свідомості молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багалея Д.И. Характеристика просветительной деятельности Харьковского университета в первое десятилетие его существования / Д.И. Багалея // Русская школа. – 1892. – № 11. – С. 10–21.
2. Данилевский Г.П. Украинская старина: Материалы для истории украинской литературы и народного образования / Г.П. Данилевский. – Х. : Изд. Заленского и Любарского, 1866. – 403 с.
3. Миклашевський Й.М. Музична й театральна культура Харкова ХVІІІ – ХІХ ст. / Й.М. Миклашевський. – К. : Вид-во "Наукова думка", 1967. – 147 с.
4. Мороз З. П. Украинская классическая драматургия / З.П. Мороз. – М.-Л., 1951. – Т. 1. – С.30–31.
5. Новиков А.О. Слобожанський драматичний театр. Нариси історії / А.О. Новиков. – Х. : ХДПУ, 2002. – 109 с.
6. Плетнев А.В. У истоков харьковского театр / А.В. Плетнев. – Х. : Кн. изд-во, 1960. – 163 с.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко; Підгот. Ю. Вільчинський. – 2-ге вид. – Львів : Афіша, 2001. – 663 с.: порт.
8. Столярова А.П. Харківська весна Лесі Українки: Літ.-краснав. дослідж. – Х.: Торнадо, 2004. – 94 с.
9. Франко І. Про театри і драматургію / І. Франко. – К., 1957. – С. 109.

Мартыненко И.И.

РОЛЬ ТЕАТРА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ СЛОБОЖАНЩИНЫ В XIX СТОЛЕТИИ

В статье, на основе анализа историко-педагогических источников, раскрыта роль театра и театральных представлений в формировании национального сознания учащейся молодежи Слобожанщины в XIX столетии. Доказано, что в XIX ст. самым любимым городом украинских актеров становится Харьков, который в это время не только продолжает поддерживать авторитет лучшего театрального города Российской империи после Петербурга и Москвы, а еще и является центром украинского театрального искусства и драматургии. Установлено, что театральные представления пользовались особенной популярностью среди ученической молодежи Слободской Украины. Особенной популярностью у студентов пользовались Н.Кропивницкий, М.Старицкий, И.Тобилевич, П.Саксаганский и другие. Выявлено, что с инициативой проведения театральных представлений в XIX столетии выступала и ученическая молодежь Харькова. Воспитанники Харьковской гимназии организовали и провели собственными силами аматорский спектакль.

Ключевые слова: ученическая молодежь, национальное сознание, Слобожанщина.

Martynenko I.I.

THE ROLE OF THE THEATRE IN THE FORMATION OF YOUNG LEARNERS NATIONAL CONSCIOUSNESS IN SLOBIDSKA UKRAINE IN THE XIXTH CENTURY.

The article deals with the role of the theatre and theatrical performances in the formation of young learners national consciousness in Slobidska Ukraine in the XIXth century. The material is based on the analysis of historical pedagogical resources. It is proved that in the XIXth century Kharkiv became the most favourite city for Ukrainian actors. The city not only continued to have its authority of the best theatrical city of the Russian empire after Petersburg and Moscow but also it was the center of Ukrainian theatrical art and drama. It is established that theatrical performances were very popular among young learners of Slobidska Ukraine. M.Kropivnytskyi, M. Staritskiy, I.Tobilevich, P. Saksaganskiy were popular among students. It was found out that young learners of Kharkiv also initiated the theatrical performances in the XIXth century. So, the pupils of Kharkiv gymnasium organized amateur performances in their institution.

Key words: theatre, national consciousness, young learners, Slobidska Ukraine.

УДК 371.78

Мачнева О.М.

ГІГІЄНІЧНІ НОРМИ НАВЧАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОВІДНИХ УЧЕНИХ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній роботі висвітлені результати наукових досліджень гігієнічних норм навчання, що проводилися провідними вченими у галузі шкільної гігієни в середині ХХ століття, проаналізовано стан гігієнічної науки у цей історичний період.

Ключеві слова: шкільна гігієна, гігієнічні норми навчання, наукові дослідження.

Гігієнічна наука у нашій країні розвивалася шляхами відмінними від західної моделі. Російський напрям у гігієні з часів О. П. Доброславіна, Ф. Ф. Ерісмана і В. Г. Хлопіна характеризувався соціальною спрямованістю гігієнічних досліджень, науковим обґрунтуванням гігієнічних заходів, органічним зв'язком лабораторного експерименту з практикою.

Для вивчення та обґрунтування проблеми розвитку шкільної гігієни в середині ХХ століття, на наш погляд, доцільно розглянути та проаналізувати джерела медичної, педагогічної та історичної літератури, де розкрито результати досліджень провідних учених